
Katarina ZENZEROVIĆ

IZ POVIJESTI ARHEOLOŠKOG MUZEJA ISTRE: NAJSTARIJE KNJIGE POSJETITELJA

FROM THE HISTORY OF THE ARCHAEOLOGICAL MUSEUM OF ISTRIA: THE OLDEST GUEST BOOKS

Katarina Zenzerović
Arheološki muzej Istre
Carrarina 3, 52100 Pula
katarina.zenzerovic@ami-pula.hr

Katarina Zenzerović
Archaeological Museum of Istria
Carrarina 3, 52100 Pula
katarina.zenzerovic@ami-pula.hr

UDK 904:069.7]:069(497.571Pula)“1902/1929“

Stručni članak

Primljeno: 27.3.2017.

Odobreno: 21.6.2017.

UDC 904:069.7]:069(497.571Pula)“1902/1929“

Professional paper

Received: March 27, 2017

Approved: June 21, 2017

U radu se analizira i tumači specifična muzejska dokumentarna građa iz dokumentacijskog fonda Evidencija o izložbama Arheološkog muzeja Istre. Riječ je o dvije rukopisne knjige koje sadrže potpise i dojmove posjetitelja Muzeja grada Pule, prethodnika današnjeg Arheološkog muzeja Istre. Prva knjiga sadrži upise posjetitelja datirane od 1. rujna 1902. do 31. prosinca 1921. godine. Druga se kronološki nadovezuje na prvu, s upisima posjetitelja do 12. travnja 1929. godine.

Danas ove knjige služe kao vrijedna sekundarna dokumentacija koja pruža podatke o posjetiteljima tj. korisnicima stalne izložbe najstarijeg pulskog muzeja. Također, kao vjerodostojan dokument vremena, predstavljaju vrijedan izvor za istraživače povijesti Pule.

This paper analyses and interprets specific museum documentary material from the documentary resources “Evidence regarding exhibitions in the Archaeological Museum of Istria”. It is in regards to two handwritten books which contain the signatures and impressions of visitors to the Museum of Pula, the predecessor to the Archaeological Museum of Istria. The first volume contains inscriptions made by visitors dating from 1st September, 1902 until 31st December, 1921. The second volume chronologically follows the first, with visitor’s inscriptions up to 12th April, 1929.

Today, these books serve as valuable secondary documentation that provides information regarding visitors, i.e. users of the permanent exhibition of the oldest museum in Pula. In addition, as they are a credible document of their time, they represent a valuable source for those researching Pula’s history.

KLJUČNE RIJEČI: Pula, Arheološki muzej Istre, Muzej grada Pule, izložbena djelatnost, knjiga posjetitelja, 20. stoljeće

KEY WORDS: Pula, Archaeological Museum of Istria, Museum of Pula, exhibition activities, guestbook, 20th century

UVOD¹

Iako se izriječkom ne spominju kao takve, knjige (dojmova) posjetitelja muzeja svrstavaju se u muzejsku dokumentaciju o izložbama, uz sinopsis, scenarij, pozivnicu, plakat, katalog i druge dokumente². Sastavni su dio dokumentacije o korisnicima.

U Arheološkom muzeju Istre bogata dokumentacijska građa o izložbenoj djelatnosti prikuplja se, čuva i stručno obrađuje u Dokumentacijskom odjelu, gdje se sustavno prati kroz sekundarni dokumentacijski fond Evidencija o izložbama³. S obzirom da je ustanova godine nakon završetka Drugog svjetskog rata dočekala opustošena (naime, gotovo cjelokupna raznovrsna dokumentacija i arhiva odnesena je u Italiju) (Bačić 1968, 7; Matijašić

INTRODUCTION¹

Although not explicitly mentioned as such, the guestbook (book of impressions) is added to the museum's exhibition documentation, along with a synopsis, scenario, invitation, poster, catalogue and other documents². They form an integral part of the documentation regarding visitors.

In the Archaeological Museum of Istria, extensive documentation material regarding exhibition activities is collected, maintained and expertly processed in the Department of Documentation, where it is systematically kept track of through secondary documentation material "Evidence regarding exhibitions"³. As the institution was plundered after the end of World War II (in fact, almost

Sl. 1 Knjige posjetitelja Muzeja grada Pule (Museo Civico della Città di Pola), 1902. - 1929., poslije restauracije (foto: D. Dragosavac).
Fig. 1 Guest books of the Museum of Pula (Museo Civico della Città di Pola), 1902 - 1929, after restoration (photo by: D. Dragosavac).

¹ Ovaj je rad izvorno pripremljen za izlaganje na 1. skupu muzejskih dokumentarista Hrvatske "Dokumentacija danas" održanom u Rijeci od 23. do 25. listopada 2013. Ovdje se objavljuje u nešto izmijenjenom obliku.

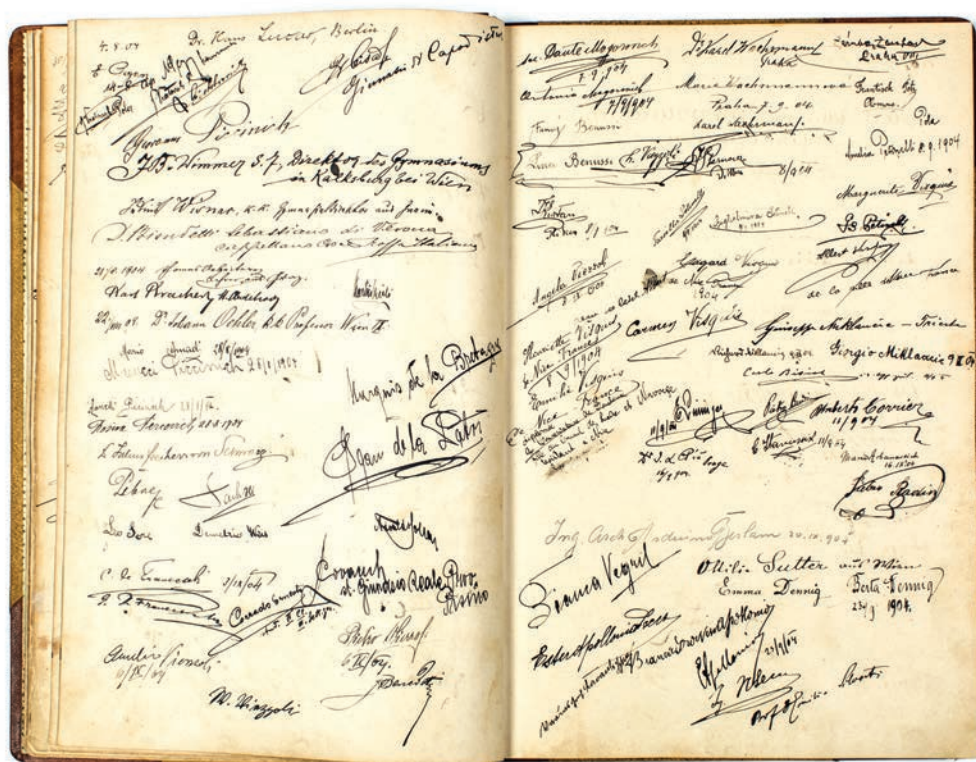
² Pravilnik o sadržaju i načinu vođenja muzejske dokumentacije o muzejskoj građi, Narodne novine 108/2002, članak 29.

³ Više u: Zenzerović 2012.

¹ This paper was originally prepared for a presentation at the 1st Conference of Museum Documentation in Croatia "Documentation Today" held in Rijeka from 23rd until 25th October, 2013. It is published here in a somewhat changed form.

² Regulations regarding the Contents and the Manner in which Museum Documentation is Managed in the Museum Institution, National Gazette 108/2002, Article 29.

³ More in: Zenzerović 2012.

Sl. 2 Autogrami i dojmovi posjetitelja u knjizi CIVICO MUSEO ARCHEOLOGICO / ALBUM / DEI / VISITATORI (foto: T. Draškić Savić).
Fig. 2 Visitors' signatures and impressions in the book CIVICO MUSEO ARCHEOLOGICO / ALBUM / DEI / VISITATORI (photo by: T. Draškić Savić).

1994, 28), danas ne raspolažemo dokumentacijom o izložbama, pod pretpostavkom da je takva postojala, koja datira prije 1947. godine, tj. ponovnog osnutka muzeja pod novim imenom i vodstvom prof. Borisa Bačića (Jurkić-Girardi 1987, 7). Iznimka su dvije rukopisne knjige posjetitelja Muzeja grada Pule⁴, preteče današnjeg Arheološkog muzeja Istre, koje sadrže upise posjetitelja od 1. rujna 1902. do 12. travnja 1929., a nalaze se u muzeju od vremena nastanka (Zenzerović 2012, 18) (sl. 1).

U prvom aktu Statut i ustroj Muzeja (*Statuto organico e Regolamento interno per il Museo civico di antichità in Pola*)⁵ iz

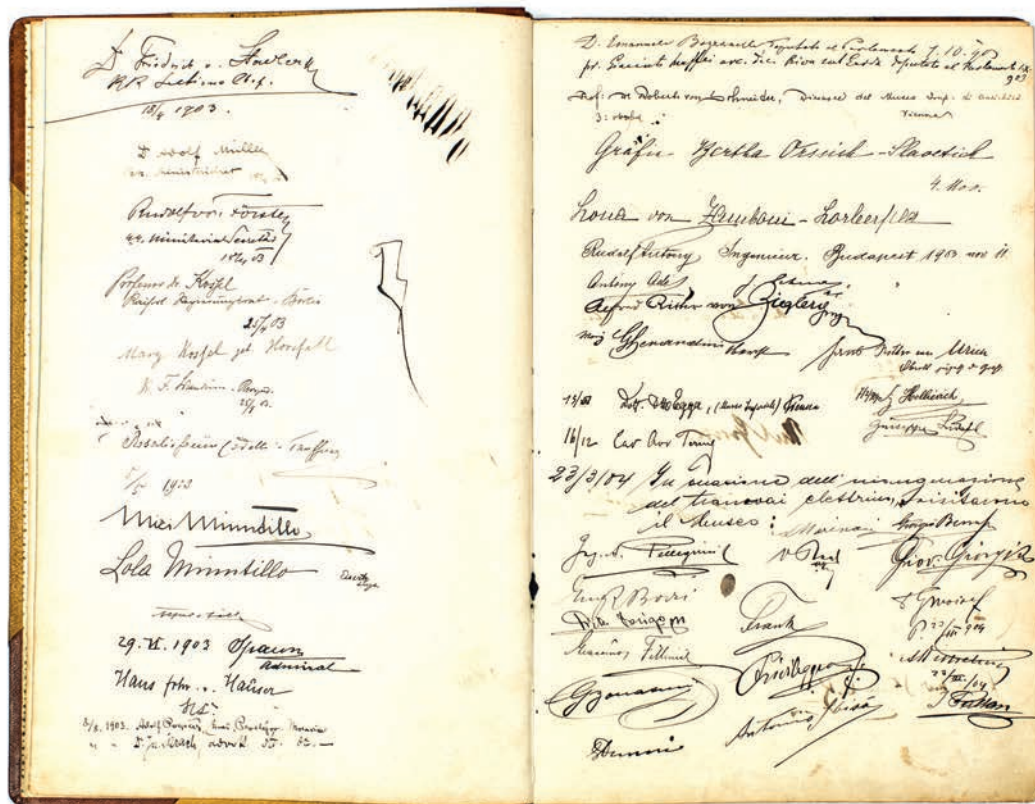
⁴ Muzej grada Pule (*Museo Civico della Città di Pola*) bio je smješten u danas nepostojećoj zgradi nedaleko od slavoluka Sergijevaca, u tadašnjem Clivo Santo Stefano br. 5 (danas Uspon sv. Stjepana br. 1). Njegov je sljednik, Kraljevski muzej Istre (*Regio Museo dell'Istria*), osnovan 1925. godine spajanjem Muzeja grada Pule s Državnom gradskom zbirkom i porečkim Provincijalnim muzejom (*Museo Provinciale*) te je svečano otvoren 6. listopada 1930. godine u današnjoj Carrarinoj ulici br. 3. U istom sjedištu ustanova kontinuirano djeluje i danas, no od 1947. godine pod nazivom Arheološki muzej Istre.

⁵ Akt se u rukopisu nalazi u arhivi *Museo Civico* u Arheološkom muzeju Istre (Statuto 1902). Odobren je na sjednici Savjeta muzeja (*Curatorio*) 21. srpnja 1902., koje je potom Općina potvrdila rješenjem 5. listopada 1902. (br. 16148) (Atti 1903, 6; Matijašić 1994, 12).

all the various documentation and archives were taken to Italy) (Bačić 1968, 7; Matijašić 1994, 28), today there is no documentation regarding exhibitions, assuming that they were held, that date before 1947, i.e. before the reestablishment of the museum under a new name and under the direction of Prof. Boris Bačić (Jurkić-Girardi 1987, 7). The only exception are two handwritten guest books from the Museum of Pula⁴, the predecessor to today's Archaeological Museum of Istria, that contain visitors' entries from 1st September, 1902 to 12th April, 1929, and have been in the possession of the Museum since it was established (Zenzerović 2012, 18) (Fig. 1).

In the first Act of the Statute and Regulations of the Museum (*Statuto organico e Regolamento interno per il Museo*

⁴ The Museum of Pula (*Museo Civico della Città di Pola*) was situated in a building that no longer exists, near the Arch of the Sergii, at that time called Clivo Santo Stefano No. 5 (today Uspon sv. Stjepana No. 1). Its successor the Royal Museum of Istria (*Regio Museo dell'Istria*) was established in 1925 by merging the Museum of Pula with the National Civic Collection and the Provincial Museum from Poreč (*Museo Provinciale*) and it was inaugurated on 6th October, 1930 in today's Carrara street No. 3. Nowadays, the institution continues to operate in the same headquarters, and was renamed in 1947 as the Archaeological Museum of Istria.

Sl. 3 Autogrami i dojmovi posjetitelja u knjizi CIVICO MUSEO ARCHEOLOGICO / ALBUM / DEI / VISITATORI (foto: T. Draškić Savić).
Fig. 3 Visitors' signatures and impressions in the book CIVICO MUSEO ARCHEOLOGICO / ALBUM / DEI / VISITATORI (photo by: T. Draškić Savić).

1902. godine ne postoji odredba vezana uz evidentiranje ili upisivanje posjetitelja, dok je u dopunjenom i proširenom izdanju tiskanom 1907. godine (*Statuto e regolamento interno per il Civico Museo di Pola*)⁶, člankom 25. zadano vođenje knjige posjetitelja muzeja. Predloženo je da stranci, stručnjaci i osobe koje po prvi puta posjećuju muzej upišu svoje ime u knjigu posjetitelja, koja se nalazila u jednoj od izložbenih dvorana (Statuto 1907, 17): *I forestieri, gli studiosi e coloro che visitano per la prima volta il museo sono pregati di scrivere il loro nome in un libro che a questo scopo si trova in una delle sale.*

Uz podatke o godišnjem broju posjetitelja koji su navedeni u muzejskom časopisu *Atti del Museo Civico della Città di Pola*, a koje donosimo kasnije u tekstu, one predstavljaju prvi sačuvan izvor informacija o posjetiteljima muzeja u razdoblju od otvorenja ustanove 1902. godine do kraja 1929. godine. U ovom radu ćemo pobliže razmotriti upravo taj specifični segment

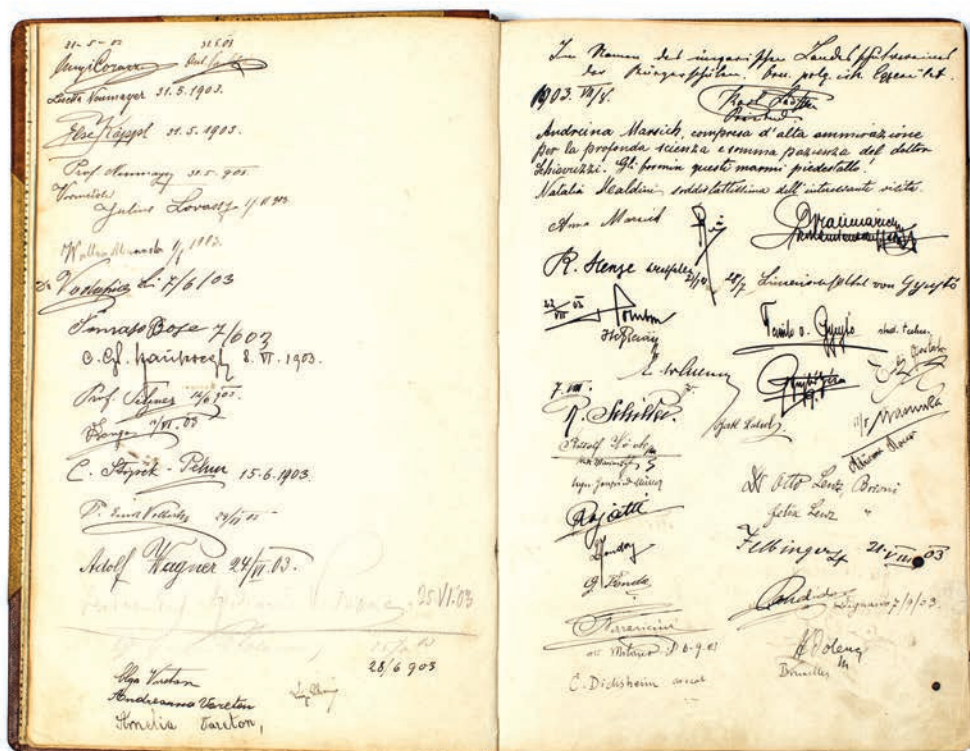
civico di antichità in Pola)⁵ of 1902, there is no provision made regarding registering or inscribing visitors, while in the amended and extended version printed in 1907 (*Statuto e regolamento interno per il Civico Museo di Pola*)⁶, Article 25 stipulates that a guestbook for visitors to the museum has to be kept. It is suggested that foreigners, experts and people visiting the museum for the first time write their name in the guestbook which was placed in one of the exhibition spaces (Statuto 1907, 17): *I forestieri, gli studiosi e coloro che visitano per la prima volta il museo sono pregati di scrivere il loro nome in un libro che a questo scopo si trova in una delle sale.*

In addition to the number of annual visitors, published in the museum publication *Atti del Museo Civico della*

⁶ Akt je potvrdilo Gradsko vijeće Pule (*Giunta comunale amministrativa*) na sjednici 19. veljače 1907.

⁵ The Act is kept in the archives of the *Museo Civico* in the Archeological Museum of Istria (Statuto 1902). It was approved at the meeting of the Council of the museum (*Curatorio*) on 21st July, 1902 and was then confirmed by the Municipality on 5th October, 1902 (No. 16148) (*Atti* 1903, 6; Matijašić 1994, 12).

⁶ The Act was confirmed by the County Council of Pula (*Giunta comunale amministrativa*) at its meeting on 19th February, 1907.

Sl. 4 Autogrami i dojmovi posjetitelja u knjizi CIVICO MUSEO ARCHEOLOGICO / ALBUM / DEI / VISITATORI (foto: T. Draškić Savić).
Fig. 4 Visitors' signatures and impressions in the book CIVICO MUSEO ARCHEOLOGICO / ALBUM / DEI / VISITATORI (photo by: T. Draškić Savić).

dokumentacije koji govori o posjetiteljima prve, ujedno stalne izložbe Muzeja grada Pule⁷.

KNJIGE POSJETITELJA MUZEJA GRADA PULE

Knjiga CIVICO MUSEO ARCHEOLOGICO / ALBUM / DEI / VISITATORI

U ovu rukopisnu knjigu bilježeni su podaci od 1. rujna 1902. do 31. prosinca 1921. godine⁸. Knjiga je dimenzija 39 x 27 x 3 cm. Uvezana je u tvrdi kartonsku ljepenku presvučenu svjetlosmeđom kožom, a polukružni hrbat i zaobljeni kutovi s jednostavnom profilacijom presvučeni su tamnosmeđom kožom. Na prednjoj korici je naslov *CIVICO MUSEO ARCHEOLOGICO / ALBUM / DEI / VISITATORI*, otisnut zlatotiskom na središnjem

Città di Pola, which will be discussed later in the text, they represent the first preserved source of information regarding visitors to the Museum from its opening in 1902 until the end of 1929. In this paper, this specific segment of documentation, which provides details about visitors to the first, permanent exhibitions of the Museum of Pula, will be examined in detail⁷.

GUEST BOOKS OF THE PULA CITY MUSEUM

The book CIVICO MUSEO ARCHEOLOGICO / ALBUM / DEI / VISITATORI

Information from 1st September, 1902 to 31st December, 1921, was recorded in this handwritten book⁸. The book

⁷ Dokumentarističke izložbe "Tisućljeća u stoljeću. Povodom stogodišnjice Arheološkog muzeja Istre", održana 2002. godine, i "Prošlost za budućnost. Izložbena djelatnost Arheološkog muzeja Istre 1902. - 2012. Uz 110. obljetnicu Muzeja", održana 2012. godine, pružile su i mogućnost prezentiranja ovog "blaga" muzejske dokumentacije, koje je kroz više od stotinu godina ostalo posve nepoznatim većini posjetitelja muzeja.

⁸ Restauraciju objiju knjiga obavio je "PAPIRUS" Obrt za knjigoveške radove iz Pule tijekom travnja 2012. godine.

⁷ Documentary exhibitions "Millennia in a century. On the occasion of the centenary of the Archaeological Museum of Istria", held in 2002, and "The past for the future. Exhibition activities of the Archaeological Museum of Istria 1902 - 2012. On the 110th anniversary of the Museum", held in 2012, provided an opportunity to present this "treasure" of museum documentation, which for over a hundred years remained completely unknown to most museum visitors.

⁸ The restoration of both books was undertaken by "PAPIRUS", a company for bookbinding services from Pula, during April of 2012.

pravokutnom polju tamnozeleno boje, s ornamentalnim okvirom, dok se ispod naslova muzeja nalazi stilizirani vegetabilni ukras. Spojni listovi su svjetlozelene boje s gusto raspoređenim naizmjeničnim točkicama i zvjezdicama, otisnutim u zlatotisku, povezani crvenom platnenom trakom.

Knjiga sadrži 97 listova bez paginacije; međutim na dva su mjesta zalijepljena po dva lista⁹, dakle izvorno ih je bilo ukupno 99. Broji 189 ispisanih stranica. Upisi su većinom obavljani tintom, uglavnom crnom i znatno manje crvenom, a tek nekoliko zapisa učinjeno je olovkom. Uz autograme nalazimo i nekoliko pečata. Pismo je pretežno latinično, a zanimljivo je da ima i nešto japanskog.

Na početnim stranicama knjige rukopisom direktora muzeja dr. Bernarda Schiavuzzija¹⁰ upisano je nekoliko datuma na talijanskom jeziku, počevši od 1. rujna 1902., stoga možemo zaključiti da je on i uveo ovu knjigu. Svojevrsta potvrda nam je bilješka kojom je knjiga zaključena: *Chiuso li 31. XII. 921. / Il direttore / Schiavuzzi* (sl. 5, 6).

U knjizi nalazimo autograme mnogih uglednih osoba koje su tada posjećivale muzej. Također je razvidno da već od samog početka djelovanja muzeja započinju i stručni kontakti. Iz čitavog niza istaknutih pojedinaca iz kulturnog i političkog života Pule, Istre i šire, kronološki ćemo nabrojati samo neke: porečki i pulski biskup Giovanni Battista Flapp (4. rujna 1902.), admiral i zapovjednik Austrougarske ratne mornarice Hermann von Spaun (29. lipnja 1903.), austrougarski topnički časnik Richard Schuster (7. kolovoza 1903.), ravnatelj bečkog *Museo imperiale di antichità* prof. dr. Roberto von Schneider (3. listopada 1903.), epigrafik Attilio Degrassi (28. svibnja 1903.), skladatelj Antonio Smareglia (svibanj 1904.), brijunski otočki liječnik Otto Lenz (kolovoz 1903. i 7. travnja 1904.), arhitekt Arduino Berlam (20. rujna 1904.) (sl. 2), povjesničar Camillo de Franceschi (3. rujna 1904), fotograf Austro-Ugarske Monarhije Alexander Hauger (2. veljače 1903. i 19. veljače 1905.), arheolog Ludwig Karl Moser (2. ožujka 1905., 17. rujna 1905. i 19. studenog 1907.), liječnik i strastveni ljubitelj umjetnosti Giuseppe Piperata (14. travnja 1905. i 3. lipnja 1919.), arhitekt Ruggero Berlam (svibanj 1905.), skladatelj Matko Brajša (travanj 1906.), slikar i nastavnik umjetnosti u njemačkoj državnoj gimnaziji

is 39 x 27 x 3 cm in size. It is bound in hard cardboard embossed in light brown leather, with a semicircular spine and rounded corners with a simple profile covered in dark brown leather. The title, *CIVICO MUSEO ARCHEOLOGICO / ALBUM / DEI / VISITATORI*, is printed on the front cover in gold-leaf on the central rectangular area which is dark green in colour, with an ornamental border, while under the name of the museum is a stylised vegetal decoration. The end papers are light green with densely spaced dots and stars, printed in gold-leaf and connected by a red canvas strip.

The book contains 97 pages without pagination: however, there are two places where two pages are stuck together⁹, and, as such, there were originally 99 pages. There are 189 pages that have been written on. Inscriptions were mainly done with ink, the majority black with some done in red ink, and a few done in pencil. There are also a number of stamps as well as signatures. Most of them are in Latin script, while it is interesting to note that there are some in Japanese.

On the first pages of the book, there are a number of dates handwritten by the Museum's Director Dr. Bernardo Schiavuzzi¹⁰ in Italian, beginning from 1st September, 1902. As such, it can be assumed that he introduced this book. Some type of confirmation of this can be found in a note in the conclusion of the book: *Chiuso li 31. XII. 921. / Il direttore / Schiavuzzi* (Figs. 5, 6).

A number of signatures of notable figures who visited the Museum can be found in the book. It is also clear that professional contacts began at the very beginning of the museum's operations. From a whole range of notable figures from the cultural and political life of Pula, Istria and wider, just a few will be named chronologically: the Bishop of Pula and Poreč Giovanni Battista Flapp (4th September, 1902), the Admiral and Commander of the Austro-Hungarian naval force Hermann von Spaun (29th June, 1903), the Austro-Hungarian cannon officer Richard Schuster (7th August, 1903), the Director of Vienna's *Museo imperiale di antichità* Prof. Dr. Roberto von Schneider (3rd October, 1903), the epigraphist Attilio Degrassi (28th May, 1903), the composer Antonio Smareglia (May 1904), the doctor from the Brijuni Islands Otto Lenz (August 1903 and 7th April, 1904), the architect Arduino Berlam (20th September, 1904) (Fig. 2), the historian Camillo de Franceschi (3rd September, 1904), the photographer of

⁹ Nije nam poznato kada je i zašto ovo učinjeno.

¹⁰ Dr. Bernardo Schiavuzzi (Piran, 1849. – Pula, 1929.), liječnik i arheolog, bio je prvi i dugogodišnji direktor muzeja u razdoblju 1902. – 1905. i 1917. – 1929.

⁹ It is unknown as to when and why this was done.

¹⁰ Dr. Bernardo Schiavuzzi (Piran, 1849 – Pula, 1929), the doctor and archeologist, was the first and the longterm director of the Museum during 1902 – 1905 and 1917 – 1929.

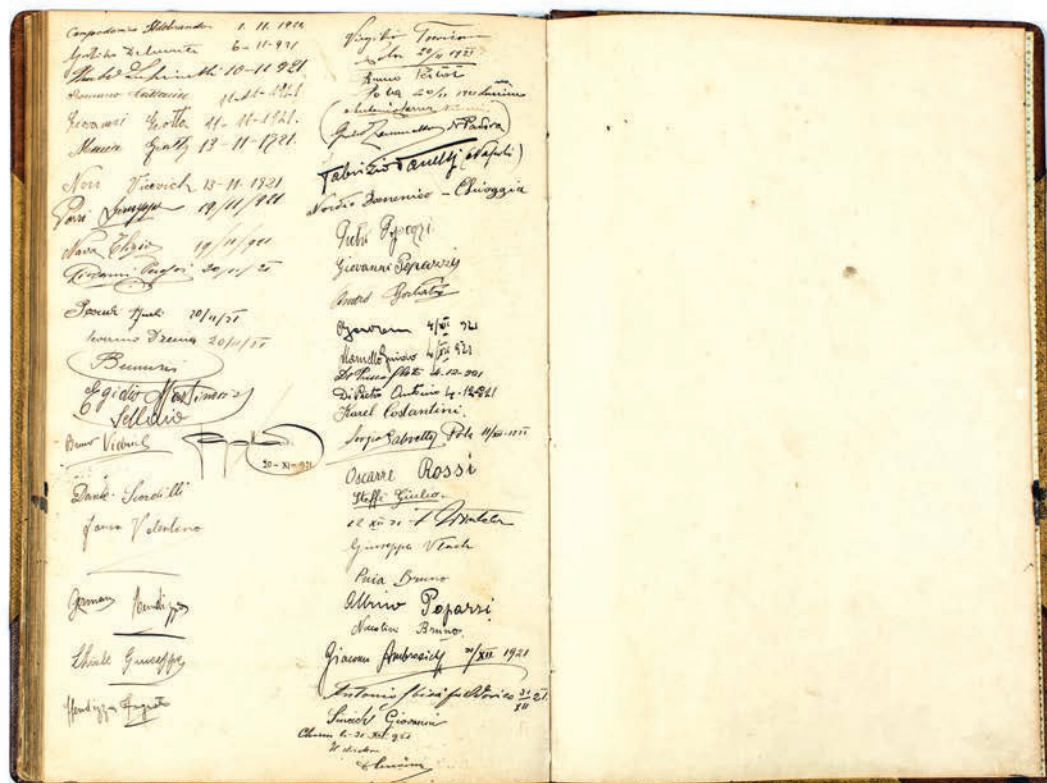
u Puli Maximilian Julius Wunderlich (10. studenog 1908. i 7. srpnja 1910.), povjesničar, novinar i diplomat Attilio Tamaro (travanj 1912.), novinar i književnik Ugo Ojetti (19. studenog 1918.), viceadmiral Lorenzo Cusani Visconti (10. prosinca 1919.), snaha industrijalca Paula Kupelwiesera, vlasnika Brijuna, Elda Kupelwieser (rujan 1920.) te povjesničar i pisac, tajnik udruge *Società Istriana di Archeologia e Storia Patria* Francesco Babudri (22. kolovoza 1921.).

Zanimljivo je da je muzej posjetila i skupina osoba “u povodu inauguracije električnog tramvaja” (*in occasione dell'inaugurazione del tramvai elettrico*) 23. ožujka 1904., među kojima su bili Puljani: građevinski poduzetnik Pietro Dorigo, arhitekt Rodolfo Borri, općinski savjetnik Giorgio Benussi, šef odjela računovodstva pulske Općine Giacomo Fillinich i liječnik Francesco Marinoni (sl. 3).

Uglavnom su zabilježeni potpisi, uz tek nekoliko impresija posjetitelja iz rujna 1902. (*ammirando con somma compiacenza!* (“diveći se s velikim zadovoljstvom”, potpis nečitak)), srpnja 1903. (...*compresa d'alta ammirazione per la profonda scienza e somma pazienza del dottor Schiavuzzi. Gli formin questi marmi piedestallo!* (“...obuzeta velikim

the Austro-Hungarian monarchy Alexander Hauger (2nd February, 1903 and 19th February, 1905), the archaeologist Ludwig Karl Moser (2nd March, 1905, 17th September, 1905 and 19th November, 1907), the doctor and impassioned art lover Giuseppe Piperata (14th April, 1905 and 3rd June, 1919), the architect Ruggero Berlam (May 1905), the composer Matko Brajša (April 1906), the painter and art teacher at the German grammar school in Pula Maximilian Julius Wunderlich (10th November, 1908 and 7th July, 1910), the historian, journalist and diplomat Attilio Tamaro (April 1912), the journalist and writer Ugo Ojetti (19th November, 1918), the Vice Admiral Lorenzo Cusani Visconti (10th December, 1919), daughter-in-law of the industrialist Paul Kupelwieser, owner of Brijuni, Elda Kupelwieser (September 1920) and the historian and writer, secretary of the organisation *Società Istriana di Archeologia e Storia Patria* Francesco Babudri (22nd August, 1921).

It is interesting to note that the museum was visited by a group of people “on the occasion of the inauguration of the electric tram” (*in occasione dell'inaugurazione del tramvai elettrico*) on 23rd March, 1904, amongst whom were the following citizens of Pula: the construction entrepreneur

Sl. 5 Posljednja stranica knjige CIVICO MUSEO ARCHEOLOGICO / ALBUM / DEI / VISITATORI sa zaključnom bilješkom dr. Schiavuzzi (foto: T. Draškić Savić).

Fig. 5 The last page of the book CIVICO MUSEO ARCHEOLOGICO / ALBUM / DEI / VISITATORI with a concluding note by Dr. Schiavuzzi (photo by: T. Draškić Savić).

divljenjem prema dubokom znanju i najvećem strpljenju doktora Schiavuzzija. Postavio je ove mramorne postamente!”, Andreina Marsich); *soddisfattissima dell'interessante visita* (“iznimno zadovoljna zanimljivim posjetom”, Natalia Nealdini)) (sl. 4), ožujka 1921. (*soddisfatto dell'interessante visita* (“zadovoljan zanimljivim posjetom”, Giuseppe Benussi)) i travnja 1921. godine (*soddisfatissimo della visita* (“iznimno zadovoljan posjetom”, Oreste Petrecca)).

Posjetitelji su često uz ime navodili i titulu ili neko drugo obilježje, većinom talijanskim, njemačkim i hrvatskim nazivima, koje ovdje donosimo u neizmijenjenom obliku, redom kako se navode u knjizi: *preposito* (prepozit), *canonico* (kanonik), *prof.* (profesor), *admiral* (admiral), *dr.* (doktor), *ingenieur* (inženjer), *cappellano* (kapelan), *k. k. professor* (carsko-kraljevski profesor), *univers. docent* (sveučilišni docent), *marquis de la Bretagne* (markiz Bretanje), *stud. fil.* (student filozofije), *stud. architetto* (student arhitekture), *podestà di Zara* (podestat Zadra), *Universitätsprofessor* (sveučilišni profesor), *Dr. med.* (doktor medicine), *capitano marittimo* (kapetan broda), *capitano di corvette* (kapetan korvete), *advokat*, *marinaio* (mornar), *učenici c. i kr. gimnazije u Pazinu*, *izletnici iz Gorice*, *trgovac*, *pubblicista* (novinar).

Muzej je privukao ljubitelje i štovatelje umjetnosti iz svih dijelova tadašnje Austro-Ugarske Monarhije, zatim Kraljevine Italije, ali i šire. Abecednim redom navodimo samo neka od mjesta koja posjetitelji upisuju pored svog imena: *Banja Luka*, *Berlin*, *Bruxelles*, *Budapest*, *Capodistria*, *Dignano*, *Glasgow*, *Graz*, *Hamburg*, *Innsbruck*, *Klagenfurt*, *London*, *Milano*, *Mostar*, *New York*, *Nice*, *Osijek*, *Padova*, *Parenzo*, *Philadelphia*, *Pola*, *Praga*, *St. Petersburg*, *Tokyo*, *Trieste*, *Venezia*, *Vienna*, *Zara*.

Antonio Schiavuzzi
 Sindaco Giovanni
 Chiusi 21. VI. 1921
 Il direttore
 Schiavuzzi

Sl. 6 Zaključna bilješka dr. Schiavuzzija (foto: T. Draškić Savić).

Fig. 6 Concluding note by Dr. Schiavuzzi (photo by: T. Draškić Savić).

Pietro Dorigo, the architect Rodolfo Borri, the municipal adviser Giorgio Benussi, Head of Finances in the Pula Municipal Council Giacomo Fillinich and the doctor Francesco Marinoni (Fig. 3).

On the whole, signatures were inscribed, with a few visitors' impressions in September 1902 (*ammirando con somma compiacenza!* (“admiration with great pleasure”, illegible signature)), July 1903 (*...compresa d'alta ammirazione per la profonda scienza e somma pazienza del dottor Schiavuzzi. Gli formin questi marmi piedestallo!* (“...overtaken with great admiration at the in depth knowledge and the considerable patience of Dr. Schiavuzzi. He set these marble postaments!”, Andreina Marsich); *soddisfattissima dell'interessante visita* (“very pleased with an interesting visit”, Natalia Nealdini)) (Fig. 4), March 1921 (*soddisfatto dell'interessante visita* (“very pleased with an interesting visit”, Giuseppe Benussi)) and April 1921 (*soddisfatissimo della visita* (“very pleased with the visit”, Oreste Petrecca)).

Visitors often included their title or other characteristic along with their name, mostly in Italian, German and Croatian, and are hereby named as written and in the order found in the book: *preposito* (provost), *canonico* (canon), *prof.* (professor), *admiral* (admiral), *dr.* (doctor), *ingenieur* (engineer), *cappellano* (chaplain), *k. k. professor* (professor of the Austro-Hungarian Empire), *univers. docent* (university docent), *marquis de la Bretagne* (the Marquise of Brittany), *stud. fil.* (student of Philosophy), *stud. architetto* (student of Architecture), *podestà di Zara* (Mayor of Zadar), *Universitätsprofessor* (university professor), *Dr. med.* (Doctor of Medicine), *capitano marittimo* (Maritime Captain), *capitano di corvette* (corvette captain), *advokat* (lawyer), *marinaio* (sailor), *učenici c. i kr. gimnazije u Pazinu* (pupils of The Imperial and Royal Grammar School in Pazin), *izletnici iz Gorice* (tourists from Gorica), *trgovac* (merchant), *pubblicista* (journalist).

The museum brought lovers and admirers of art from all parts of the then Austro-Hungarian Empire, as well as the Kingdom of Italy, and wider. Some of the places that visitors wrote beside their name will be noted in alphabetical order: *Banja Luka*, *Berlin*, *Bruxelles*, *Budapest*, *Capodistria*, *Dignano*, *Glasgow*, *Graz*, *Hamburg*, *Innsbruck*, *Klagenfurt*, *London*, *Milano*, *Mostar*, *New York*, *Nice*, *Osijek*, *Padova*, *Parenzo*, *Philadelphia*, *Pola*, *Praga*, *St. Petersburg*, *Tokyo*, *Trieste*, *Venezia*, *Vienna*, *Zara*.

Knjiga *Museo Civico / Pola*

Knjiga naslovljena *Museo Civico / Pola* kronološki se nadovezuje na prvu, a sadrži upise posjetitelja od 31. prosinca 1921. godine do 12. travnja 1929. godine¹¹.

Dimenzija je 37,2 x 24,8 x 2,5 cm. Korice čini platno obojano u bordo boju, podlijepjeno na ljepenci. Na naslovnici je, u slijepom tisku, otisnut secesijski stilizirani okvir, a unutar njega zlatotiskom naslov knjige. Hrbat je polukružno zaobljen. Spojni listovi su zelene boje.

Knjiga je prije restauracije bila u vrlo lošem stanju, s brojnim odvojenim listovima te očito velikim brojem onih koji su nedostajali (sl. 7, 8). Do danas su očuvana 52 lista te 98 ispisanih stranica bez paginacije. Upisi su obavljani najvećim dijelom crnom i plavom tintom, u manjoj mjeri olovkom te pečatima. Pismo je latinično.

Sl. 7 Knjiga *Museo Civico / Pola* prije restauracije (foto: Ž. Puzjak).
Fig. 7 The book *Museo Civico / Pola* before restoration (photo by: Ž. Puzjak).

I ovdje nalazimo autograme niza uglednika, kulturno-prosvjetnih djelatnika, stručnjaka svjetskog glasa koji su s interesom prolazili kroz muzej i pratili njegov rad i razvoj. Navest ćemo stoga kronološki neke od najpoznatijih osoba: direktor pinakoteke Brera iz Milana Ettore Modigliani (22. srpnja 1922.), direktor *Museo nazionale romano* iz Rima Roberto Paribeni (22. srpnja 1922.), talijanski povjesničar umjetnosti Antonio Morassi (10. svibnja 1923.), tršćanski arhitekt Arduino Berlam (12. studenoga 1923.), konzervator austrijske Središnje komisije za istraživanje i očuvanje građevnih spomenika dr. Anton Gnirs (11. svibnja 1924.) (sl. 9), arhitekt i pisac Alberto Riccoboni (17. veljače 1925.), povjesničar, novinar i diplomat Attilio Tamaro (20. rujna 1924. i 18. rujna 1925.), ravnatelj porečkog Gradskog muzeja za

The book *Museo Civico / Pola*

The book entitled *Museo Civico / Pola* chronologically follows the first and contains visitors' inscriptions from 31st December, 1921 until 12th April, 1929¹¹.

It is 37.2 x 24.8 x 2.5 cm in size. It is bound in hard cardboard embossed in burgundy fabric. On the cover is a blindruck Art Nouveau stylised border, while the title of the book is printed within the border in gold-leaf. The spine is semicircular. The end papers are green.

The book was in a very poor state prior to being restored, with many pages taken out, a large number of which were obviously missing (Figs. 7, 8). Up to now, 52 pages and 98 pages that have been written on without pagination have been restored. Inscriptions were mainly done in black and blue ink, with a few done in pencil, and some stamps. They were done in Latin script.

Sl. 8 Knjiga *Museo Civico / Pola* prije restauracije (foto: Ž. Puzjak).
Fig. 8 The book *Museo Civico / Pola* before restoration (photo by: Ž. Puzjak).

A number of signatures of notable figures, as well as people working in culture and education and world renowned experts, can be found in this book as well. They visited the Museum with great interest and kept up to date with its work and development. A number of notable figures will be named chronologically: the director of the pinacotheca Brera from Milan Ettore Modigliani (22nd July, 1922), the director of the *Museo nazionale romano* from Rome Roberto Paribeni (22nd July, 1922), the Italian art historian Antonio Morassi (10th May, 1923), the architect from Trieste Arduino Berlam (12th November, 1923), the conservator of the Austrian Central Commission for Research and Civic Monument Conservation Dr. Anton Gnirs (11th May, 1924) (Fig. 9), the architect and writer Alberto Riccoboni (17th February, 1925), the historian,

¹¹ Samo nekoliko tjedana kasnije, 27. travnja 1929. godine, umro je dr. Bernardo Schiavuzzi.

¹¹ Just a few weeks later, on 27th April, 1929, Dr. Bernardo Schiavuzzi passed away.

umjetnost i povijest Ranieri Mario Cossàr (4. prosinca 1925.)

Dojmove su ostavile tek dvije osobe, pri posjetima muzeju u listopadu 1923. i kolovozu 1927., no oba su nečitka.

Titule, odnosno zanimanja koja posjetitelji zapisuju jesu: *dott.* (doktor), *marinaio* (mornar), *soldato* (vojnici), *capitano di fregata* (kapetan fregate), *2. Capo Meccanico* (2. glavni mehaničar), *parroco di Peroi* (župnik u Peroju), *ispettore generale delle belle arti dei musei di Francia* (inspektor likovnih umjetnosti muzeja u Francuskoj), *fotografo* (fotograf), *frate* (redovnik), *architetto* (arhitekt), *avvocato* (odvjetnik), *muratore* (zidar).

Kao i u prethodnoj knjizi, zabilježena su i mjesta odakle gosti dolaze: *Cambridge, Canterbury, Capodistria, Firenze, Modena, München, New York, Palermo, Paris, Philadelphia, Praha, Riga, Roma, Torino, Trento, Venezia.*

ZAKLJUČNA RAZMATRANJA O KNJIGAMA POSJETITELJA MUZEJA

Podrobnije kvantitativno istraživanje posjetitelja Muzeja grada Pule, odnosno broja posjeta i demografske strukture u smislu pregleda spola, dobi, naobrazbe, društveno-ekonomskih skupina, razloga posjeta, učestalosti posjeta i slično, nije bilo moguće iz nekoliko razloga. Ponajprije, zbog teške čitljivosti velikog broja autograma nije bilo moguće utvrditi o kojim je osobama riječ. Osim toga, ne možemo biti sigurni jesu li se potpisali redom svi posjetitelji muzeja ili su to učinili tek neki od njih. Upitno je također jesu li se osobe koje su u više navrata posjetile ustanovu upisale pri svakom posjetu. Nadalje, često nalazimo i upise o posjetima grupa učenika, studenata i izletnika, pri čemu često nije naveden broj članova tih skupina. Dodatnu poteškoću predstavlja i nekoliko slijepjenih listova prve knjige te znatan manjak originalnih listova druge knjige.

O kvalitativnoj analizi knjiga u pravom smislu riječi ne možemo govoriti, jer je u obje knjige zabilježeno tek sedam komentara posjetitelja. Ipak, ta nekolicina dojmova pokazuje nam da su posjetitelji bili zadovoljni viđenim.

Unatoč nedostatnom i nepotpunom istraživanju, proučavanjem knjiga došlo se do nekoliko zaključaka. Naime, najbrojniji i najčešći posjetitelji muzeja bili su obrazovani pojedinci, profesori i učitelji, liječnici, odvjetnici, državni i gradski službenici, a posebno su brojne bile osobe čije je zanimanje srodno djelovanju muzeja: arheolozi, konzervatori, arhitekti. Vjerojatno

journalist and diplomat Attilio Tamaro (20th September, 1924 and 18th September, 1925), the director of the Poreč Museum of Art and History Ranieri Mario Cossàr (4th December, 1925).

Only two people left impressions regarding their visit to the Museum in October 1923 and August 1927, both of which are illegible.

The titles, or occupations, that visitors inscribed are as follows: *dott.* (doctor), *marinaio* (sailor), *soldato* (soldier), *capitano di fregata* (frigate captain), *2. Capo Meccanico* (2nd Chief Mechanic), *parroco di Peroi* (vicar in Peroj), *ispettore generale delle belle arti dei musei di Francia* (general inspector of the visual arts museums in France), *fotografo* (photographer), *frate* (priest), *architetto* (architect), *avvocato* (lawyer), *muratore* (mason).

Just as in the previous book, the city of origin of the visitors was also noted: *Cambridge, Canterbury, Capodistria, Firenze, Modena, München, New York, Palermo, Paris, Philadelphia, Praha, Riga, Roma, Torino, Trento, Venezia.*

CONCLUSIONS DRAWN REGARDING THE MUSEUM'S GUEST BOOKS

In depth, quantitative research regarding the guest books of the Museum of Pula, i.e. the number of visits and the demographic structure of visitors in terms of sex, age, education, socio-economic situation, reason for visiting, number of visits, etc., was not possible for a number of reasons. First of all, as a number of signatures were illegible, it was not possible to ascertain who the person was. Besides this, it is not certain whether all visitors to the museum signed the book or only some of them. It is also questionable as to whether people who visited the Museum more than once signed the book during each visit. Further, there are a number of inscriptions done by groups of pupils, students and tourists. However, the exact number of visitors is rarely stated. Additional difficulties were encountered due to several pages being stuck together in the first volume and a large number of pages missing in the second volume.

A qualitative analysis of the books in the true sense of the word cannot even be discussed as only seven visitors' comments were inscribed in both books. Nonetheless, these comments and impressions show that the visitors were very pleased with what they saw.

Despite incomplete and deficient research, in analysing the books, a number of conclusions can be drawn. First of all, the most numerous and frequent visitors to the

je među posjetiteljima bilo još uglednih osoba, koji u ovom tekstu nisu navedeni.

Velik broj posjetitelja činili su učenici i studenti. Evidentno je da je broj muškaraca znatno veći u odnosu na broj žena.

Na koncu, tražene podatke o ukupnom broju posjetitelja nalazimo u tri sveska muzejskog časopisa *Atti del Museo Civico della Città di Pola*: 1903. godine bilo ih je 792 (Atti 1904, 16), a već sljedeće Muzej je posjetilo 1.240 osoba (Atti 1905, 16). U razdoblju od 1905. do 1923. godine bilo je oko 8.200 posjetitelja, a Muzej je u prosjeku posjećivalo 10 osoba dnevno (Atti 1924, 15).

ZAKLJUČAK

Knjige posjetitelja Muzeja grada Pule kao segment dokumentacije o njegovom stalnom postavu dopunjuju i proširuju cjelovitu sliku o toj ranjoj izložbi u razdoblju od 1902. do 1929. godine. Dragocjene su za izučavanje povijesti djelovanja institucije, a ujedno ukazuju i na ugled koji je ustanova uživala tijekom prva tri desetljeća 20. stoljeća. Kao vjerodostojan dokument vremena, nezaobilazan su izvor za mnoge istraživače povijesti grada Pule. Zbog svoje trajne dokumentarne vrijednosti

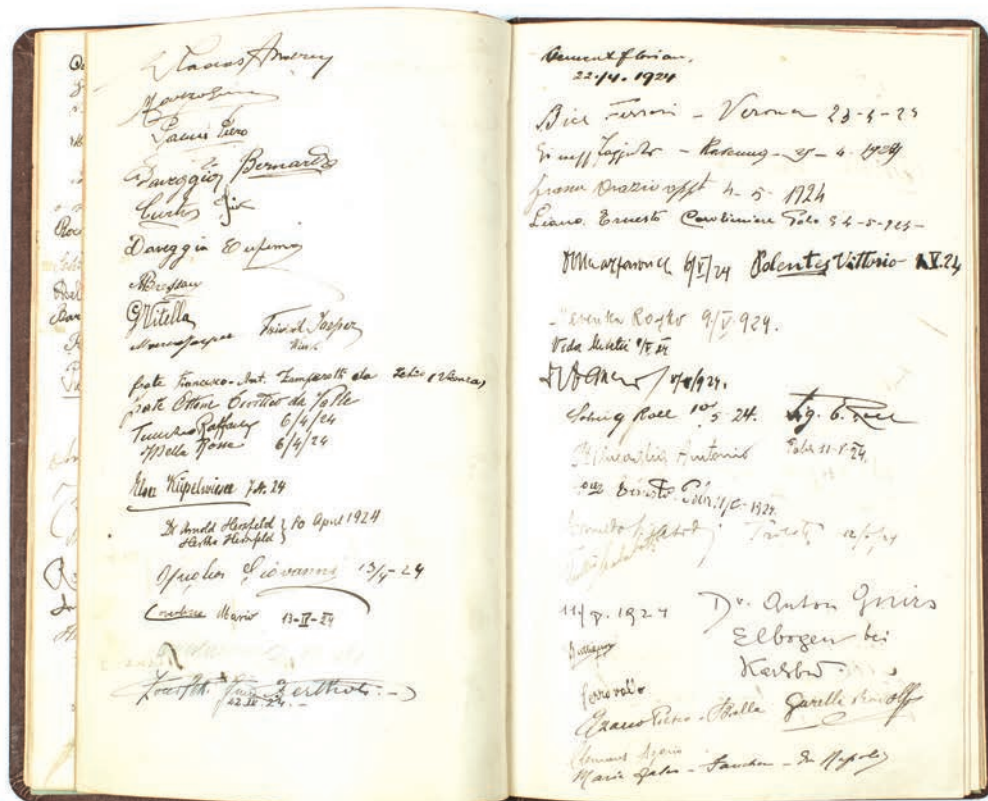
Museum were educated individuals – professors and teachers, doctors, lawyers, government and civil servants. The most numerous were people whose occupation was closely tied to the Museum’s activities: archaeologists, conservators, architects. There were most probably more notable figures among the visitors that have not been included in this paper.

A large number of visitors were pupils and students. It is evident that the large majority of visitors were male rather than female.

In conclusion, the number of visitors to the Museum can be found in three volumes of the Museum’s publication *Atti del Museo Civico della Città di Pola*: in 1903 there were 792 (Atti 1904, 16), while in the following year 1,240 people visited the Museum (Atti 1905, 16). Between 1905 and 1923 there were approximately 8,200 visitors, while the average number of visitors to the Museum was 10 people a day (Atti 1924, 15).

CONCLUSION

The guest books of the Museum of Pula, as part of the documentation of the permanent exhibition, provide a supplementary and expanded picture of the

Sl. 9 Autogrami posjetitelja u knjizi Museo Civico / Pola (foto: T. Draškić Savić).

Fig. 9 Visitors' signatures in the book Museo Civico / Pola (photo by: T. Draškić Savić).

i jedinstvenosti, knjige predstavljaju vrelo za daljnja povijesna, kulturološka i druga istraživanja.

Od posebnog je značenja vrijednost knjiga kao izvanredne zbirke autograma. Iz popisa brojnih poznatih osoba koje su posjetile muzej kao važnu kulturnu ustanovu očigledno je da je Pula bila jedna osebujna i nadasve atraktivna točka na kulturnoj karti Austro-Ugarske Monarhije i Kraljevine Italije.

Predstavljanjem ovih specifičnih predmeta iz povijesti Arheološkog muzeja Istre želi se naglasiti vrijednost muzejske dokumentacije, koja u ovom slučaju prerasta svoju primarnu funkciju i “stječe osobine kulturne baštine” (Maroević 1993, 199). Iako su knjige tek sažeto prezentirane, vjerujemo da će ovaj kratak prikaz doprinijeti oslikavanju prošlosti muzeja.

early stages of exhibition from 1902 until 1929. They are particularly valuable for studying the history of the institution's activities, as well as to illustrate the stature that the Museum held during the first two decades of the 20th Century. As a credible document of its time, they are an indispensable source for many historians researching the history of Pula. The books are a plentiful resource for further historical, cultural and other research due to their permanent documentary value and uniqueness.

The books are of particular importance for their exceptional collection of signatures. The signatures of the numerous notable figures that visited the Museum, an important cultural institution, show that Pula was a distinctive and above all, attractive spot on the cultural map of the Austro-Hungarian Empire and the Kingdom of Italy.

The value of museum documentation must be stressed in presenting this specific item from the history of the Archaeological Museum of Istria. It has outgrown its primary function and “acquires the characteristics of cultural heritage” (Maroević 1993, 199). Even though only an outline of the books was presented, it is believed that this overview will assist in illustrating the history of the Museum of Pula.

IZVORI / SOURCES

Pravilnik o sadržaju i načinu vođenja muzejske dokumentacije o muzejskoj građi, Narodne novine 108/2002

STATUTO 1902. *Statuto del Civico Museo d'Antichità di Pola*, u arhivi Arheološkog muzeja Istre

Zakon o muzejima, Narodne novine 110/2015

LITERATURA / LITERATURE

ATTI 1903. Atti del Museo Civico della Città di Pola, I. Annata, 1902. Pola, Museo Civico della Città di Pola.

ATTI 1904. Atti del Museo Civico della Città di Pola, II. Annata, 1903. Pola, Museo Civico della Città di Pola.

ATTI 1905. Atti del Museo Civico della Città di Pola, III. Annata, 1904. Pola, Museo Civico della Città di Pola.

ATTI 1924. Atti del Museo Civico della Città di Pola, IV. Annata, 1905-1923. Pola, Museo Civico della Città di Pola.

BAČIĆ, B. 1968. Razvoj Arheološkog muzeja Istre u Puli. *Vijesti muzealaca i konzervatora Hrvatske* god. XVII, br. 4-5, 5-10.

JURKIĆ-GIRARDI, V. 1987. 40 godina muzejske djelatnosti i zaštite spomenika kulture Arheološkog muzeja Istre (1947-1987): Djelatnost dubokog traga. *Glas Istre*, god. XLIV, br. 268, 16. studenoga 1987., 7.

MAROEVIĆ, I. 1993. *Uvod u muzeologiju*. Zagreb, Zavod za informacijske studije.

MATIJAŠIĆ, R. 1994. Arheološki muzej Istre u Puli 1902 - 1982. *Histria archaeologica* 13 - 14/1982-1983, 1-32.

STATUTO 1907. *Statuto e regolamento interno per il Civico Museo di Pola*. Pola, Museo Civico della Città di Pola.

UJČIĆ, Ž. 2002. *Tisućljeća u stoljeću - povodom stogodišnjice Arheološkog muzeja Istre*. Monografije i katalozi Arheološkog muzeja Istre 12. Pula, Arheološki muzej Istre.

ZENZEROVIĆ, K. 2012. *Prošlost za budućnost. Izložbena djelatnost Arheološkog muzeja Istre 1902. - 2012. Uz 110. obljetnicu Muzeja*. Monografije i katalozi Arheološkog muzeja Istre 20. Pula, Arheološki muzej Istre.